
Europski GLASNIK

14

AKTUALNOST JOHANA BASKINA
IN MEMORIAM TEA BEUČIĆ RIMAY (1958-2009.)

KRIZA UČENJA

REDEKERE: KRIZA ŠKOLE JE KRIZA ŽIVOTA
ALAIN, HANNAH ARENDT, LEO STRAUSS: ŠTO JE
HUMANISTIČKO OBRAZOVANJE? JOSE ORTEGA Y
GASSET: MISJA SVEUČILIŠTA, JACQUES DERRIDA:
SVEUČILIŠTE BEZ AVTORIZACIJE, FINKELKRAUT:
GIMNAZIJALCI, NITROVA KULTURA, TODOROV:
JOS DAVAJ OD ŠKOLE BLOKIRAJ STUDENTSKA SVEUČILIŠTA,
MUNCI, LOUIS LANCÉ: POKRETNOST NEOLIBERALIZMA,
GIBRON, DONOVIĆIĆ, BRISTOLIAN POKRETNOST
U VISOKOM ŠKOLSTVU DEAN KOSHEL, O RIJEKAMA
STUDENSKOME OKRUŽENJU... DO I RUGGERO:
"NEĆEMO MI PLAĆATI ZA VAŠU KRIZU", ZLATAR:
BLOKADOM - ZA JAVNOSTI HORVAT, ŠTUKS:
ANATOMIJA DITINJE POBUJNE

ZAGLUPJEVANJE I PROTIVKULTURNI

CARR, NYRIL KYRIAK, VICENTE: PROTIVKULTURNI
GOMULEA BRETTON, SIEZ, WOLTON

ARTIČIJE I TEKA I ANTIČIJA

URSPRNGI, RUBY, PALLASSMAA: OČI KOŽE

POREZI I ČITANJA PRILA

RADE JARAK: MAJANA (SUTRA), SUVREMENA
BOLEVIJSKA POEZIJA, DRETTAR: BOLE, OIGANSKA
RAPSODIJA OSTIENIK, MACHIELSON, TOMAŠEVIĆ

Kriza obrazovanja

— Bordura: Crnohumorni citati ————— ➔

DIVLJENJE

Kad želimo da nam se dive, idealno je biti mrtav.

Michel Audiard

DOB

U svijetu sam dobi koja počinje mirisati na krizanteme.

Robert Lassus

Nisam više u godinama kad se umire mlad.

Jules Renard

Što je humanističko obrazovanje?*

LEO STRAUSS**

Stekli ste humanističko obrazovanje. Čestitam vam na tom postignuću. Kad bih imao pravo na to, i pohvalio bih ga. No ne bih ispunio obvezu koju sam prihvatio kad svoju čestitku ne bih popratio i upozorenjem. Humanističko obrazovanje koje ste stekli otklonit će opasnost da ćete to upozorenje shvatiti kao savjet očajnika.

Humanističko obrazovanje je obrazovanje u kulturi ili usmjereno prema kulturi. Dovršeni proizvod humanističkog obrazovanja je kulturno ljudsko biće. »Kultura« (*cultura*) ponajprije znači poljoprivredu: kultivaciju tla i njegovih plodova, brigu za tlo, njegu tla u skladu s njegovom prirodom. »Kultura« danas derivativno znači ponajprije kulturu uma, njegu i usavršavanje urođenih sposobnosti uma u skladu s njegovom prirodom. Kao što su tlu potrebni kultivatori tla, umu su potrebni učitelji. No, do učitelja nije tako lako doći kao do farmera. I sami učitelji su učenici i moraju to biti. No ne može postojati beskonačna regresija: na kraju moraju postojati učitelji koji nisu i učenici. Oni učitelji koji nisu i učenici su veliki umovi ili, da izbjegnemo svaku dvosmislenost u tako važnim pitanjima, najveći umovi. Takvi ljudi iznimno su rijetki. Nije vjerojatno da ćemo ih upoznati u učionici. Vjerojatno ih nećemo nigdje upoznati. Pitanje je čiste sreće je li ijedan od njih živ u naše doba. Učenici, bez obzira na stupanj uspješnosti, u sve praktične svrhe imaju na raspolaganju učitelje koji nisu učenici velikih umova nego samo velikih knjiga. Humanističko obrazovanje tada će se sastojati od odgovarajućega pomnog proučavanja velikih knjiga koje su ostavili

— Bordura: Crnohumorni citati —

BUDUĆNOST

Od svih astrologa, tarotologa, numerologa i drugih stručnjaka, kancerolozi ostaju najsposobniji u predviđanju budućnosti.

Claude Frisoni

Udovica je budućnost muškarca.

Alain Schifres

NEUSPJEH

»Nijedno mi samoubojstvo nije upalilo.« To je objašnjenje koje je u San Diegu dao M. Bill Gassock na pragu svoje sto prve godine.

Pierre Desproges

VRIJEME

Vrijeme je veliki učitelj, kažu. Nesreća je u tome što ubija svoje učenike.

Hector Berlioz

* Govor na X. godišnjim vježbama u okviru diplomskoga studija Osnovnog programa humanističkog obrazovanja za odrasle, 6. lipnja 1959.

** Leo Strauss (1899.-1973.), rođen je u Njemačkoj. Od dolaska u Sjedinjene Države 1938. profesor je političke znanosti i filozofije na New School for Social Research i profesor političke znanosti na Čikaškom sveučilištu. Od 1954. do 1955. bio je gostujući profesor filozofije i političke znanosti na Hebrejskom sveučilištu u Jeruzalemu. Djela: *Politička filozofija Hobbesa, O tiraniji, Što je politička filozofija?*

veliki umovi – proučavanja u kojemu iskusniji učenici pomažu manje iskusnima, pa i početnicima.

To nije laka zadaća, kao što bi se činilo kad bismo imali samo formulu koju sam upravo spomenuo. Ta formula zahtijeva opširan komentar. U pisanju takvih komentara provedeno je već mnogo života, a mnogo će ih još i biti. Na primjer, što se misli pod primjedbom da velike knjige treba proučavati »odgovarajuće pomno«? Zasad spominjem samo jednu poteškoću koja je očita svima vama: najveći umovi ne govore nam isto o najvažnijim temama; zajednica najvećih umova podijeljena je neslogom, i to različitim vrstama nesloge. Kakve god dodatne posljedice to moglo imati, jedna od njih zasigurno je ta da humanističko obrazovanje ne smije biti obična indoktrinacija. Spomenut ću još jednu poteškoću. »Humanističko obrazovanje je obrazovanje u kulturi.« U kojoj kulturi? Naš odgovor glasi: u kulturi u smislu zapadne tradicije. No zapadna kultura samo je jedna među mnogim kulturama. Ograničivši se na zapadnu kulturu, zar ne osuđujemo humanističko obrazovanje na svojevrsnu parohijalnost, i zar nije parohijalnost nespojiva sa slobodoumnosću, velikodušnošću, otvorenosću humanističkog obrazovanja? Čini se da naše poimanje humanističkog obrazovanja ne odgovara dobu koje je svjesno toga da ne postoji jedna kultura ljudskog uma nego raznolikost kultura. Očito, »kultura« koja je podložna uporabi u pluralu nije posve isto što i »cultura«, imenica *singulare tantum*, koja se može upotrebljavati samo u jednini. Kao što se govori, »kultura« danas više nije apsolutna nego je postala relativna. Nije lako reći što znači kultura koja se može upotrebljavati u množini. Zbog te nedorečenosti neki predlažu, eksplicitno ili implicitno, da je »kultura« svaki model ponašanja koji prihvaća neka skupina ljudi. Stoga ne oklijevamo govoriti o kulturi predgrađa ili o kulturi omladinskih banda, i delinkvenata, i onih koji to nisu. Drugim riječima, svako ljudsko biće koje nije u ludnici jest kulturno ljudsko biće jer sudjeluje u nekoj kulturi. Avangardna istraživanja postavljaju i pitanje postoje li i kulture štićenika ludnica. Ako današnju upotrebu riječi »kultura« usporedimo s izvornim značenjem, to je kao kad bi tko rekao da se kultiviranje vrta sastoji u tome da se u vrt bacaju prazne limenke, boce viskija i iskorišteni papir raznolika podrijetla. Došavši dotle, shvaćamo da smo se nekako pogubili. Počnimo ispočetka, postavljajući pitanja: što humanističko obrazovanje može značiti ovdje i sada?

Humanističko obrazovanje je svojevrsno stjecanje pismenosti: svojevrsno obrazovanje o pismu ili pismom. Nema potrebe da se zalažemo za pismenost; svaki glasač zna da moderna demokracija uspijeva ili propada zbog pismenosti. Da bismo to razumjeli, moramo razmisliti o mo-

dernoj demokraciji. Što je moderna demokracija? Nekoć se govorilo da je demokracija režim koji uspijeva ili propada na temelju vrline: demokracija je režim u kojemu su svi ili većina odraslih osoba kreposni ljudi, a kako se čini da je za krepost potrebna mudrost – režim u kojemu su svi ili većina odraslih osoba kreposni i mudri, ili društvo u kojemu su svi ili većina odraslih osoba u visokom stupnju razvili razum, ili racionalno društvo. Jednom riječju, demokracija bi trebala biti aristokracija koja se proširila u opću aristokraciju. Prije pojave moderne demokracije javljale su se sumnje je li tako shvaćena demokracija uopće moguća. Kako je to rekao jedan od dvojice najvećih umova među teoretičarima demokracije: »Kad bi postojao narod bogova, on bi sobom vladao demokratski. Tako savršena vladavina nije prikladna za ljudska bića.« Taj miran i tih glas danas se pretvorio u glasan zvučnik. Postoji cijela znanost – znanost koju među tisućama drugih predajem i ja, politička znanost – koja takoreći i nema drugu temu osim suprotnosti između prvotnog pojma demokracije, ili onoga što bi se moglo nazvati idealom demokracije, i demokracije kakva ona jest. Premda je ekstremno gledište koje prevladava u struci, ideal demokracije bio je puka iluzija i jedino što je važno jest ponašanje demokracija i ponašanje ljudi u demokracijama. Moderna demokracija, daleko od toga da bude opća aristokracija, bila bi vladavina mase kad ne bi bilo činjenice da masa ne može vladati nego njome vlada elita, tj. skupina ljudi koji su iz kojega god razloga na vrhu ili imaju dobre izgleda da na vrh stignu; jedna od najvažnijih vrlina potrebnih za neometano funkcioniranje demokracije, što se tiče mase, navodno je izborna apatija, tj. depresija javnoga duha; doista, ne sol zemlje nego sol moderne demokracije oni su građani koji u novinama ne čitaju ništa osim sporta i stripova. Dakle, demokracija nije vladavina mase nego kultura mase. Masovna kultura je kultura koju može usvojiti i najmanji kapacitet, bez ikakva intelektualnoga i moralnog truda, i po vrlo niskoj novčanoj cijeni. No čak i masovna kultura, i prije svega masovna kultura, zahtijeva neprekidan dotok takozvanih novih ideja, koje su proizvodi takozvanih kreativnih umova: čak i pjevane reklame gube privlačnost ako ih se ne mijenja s vremena na vrijeme. No demokracija, čak i ako je se smatra tek čvrstom ljuskom koja štiti mekano tijelo masovne kulture, na dulji rok zahtijeva posve drukčije kvalitete: kvalitete predanosti, koncentracije, širine i dubine. Tako ćemo najlakše razumjeti što humanističko obrazovanje znači ovdje i sada. Humanističko obrazovanje je protuotrov za masovnu kulturu, za razorne posljedice masovne kulture, za njoj svojstvenu tendenciju da ne stvara ništa osim »stručnjaka bez duha i vizije, i hedonista bez srca«. Humani-

stičko obrazovanje je ljestvica kojom se pokušavamo popeti iz masovne demokracije u demokraciju u izvornom smislu. Humanističko obrazovanje nužan je trud da se pronađe aristokracija unutar demokratskoga masovnog društva. Humanističko obrazovanje podsjeća one pripadnike masovne demokracije koji imaju uši da to čuju – na ljudsku veličinu.

Netko bi mogao reći da je takvo poimanje humanističkog obrazovanja samo političko, da ono dogmatski pretpostavlja da je moderna demokracija nešto dobro. Zar ne bismo mogli okrenuti leđa modernom društvu? Zar se ne bismo mogli vratiti prirodi, životu pretpisanih plemena? Zar nismo preplavljeni, slomljeni, poniženi masom tiskanog papira, grobljem prelijepih i veličanstvenih šuma? Nije dovoljno reći da je to puki romantizam, da se danas ne možemo vratiti prirodi: buduće generacije nakon neke samoskrivljene kataklizme možda i hoće živjeti u nepismenim plemenima! Sigurno je da zbog užasa masovne kulture (među kojima su i turistička putovanja u netaknutu prirodu) čežnja za povratkom prirodi postaje nerazumljiva. Nepismeno društvo u najboljem slučaju je društvo kojim vladaju drevni običaji predaka koji potječu od samih osnivača, bogova, ili sinova bogova ili učenika bogova; njegovi pripadnici ne mogu znati nisu li očevi ili djedovi odstupili od onoga što su prvotni osnivači željeli, ili nisu li ljudskim dodavanjem ili oduzimanjem oskrvnuli božansku poruku; dakle, nepismeno društvo ne može dosljedno djelovati na temelju svojega načela da je najbolje ono što je najstarije. Samo pismo dobiveno od osnivača može omogućiti da osnivači izravno govore i posljednjim svojim nasljednicima. Dakle, želja za povratkom u nepismenost proturječna je u samoj sebi. Prisiljeni smo živjeti s knjigama. No život je prekratak za sve osim najvećih knjiga. U tom smislu, kao i u nekim drugim, dobro ćemo učiniti ako kao svoj model uzmemo onaj među najvećim umovima koji je zbog svojega zdravog razuma posrednik između nas i najvećih umova. Sokrat nije napisao nijednu knjigu, ali ih je čitao. Dopustite mi da citiram Sokratovu izjavu koja kaže gotovo sve što se o toj temi može reći, plemenitom jednostavnošću i tihom veličinom antike: »Kao što drugi uživaju u dobrom konju, psu ili ptici, ja u mnogo višem stupnju uživam u dobrim prijateljima... A blaga mudrih ljudi starine koja su ostavili zapisavši ih u knjigama, ja otvaram i prolazim kroz njih s prijateljima, i kad ugledamo štogod dobro, uzmemo to i smatramo velikim dobitkom ako tako postanemo korisni jedan drugome.« Čovjek koji navodi taj iskaz dodaje i primjedbu: »Kad sam to čuo, činilo mi se da je Sokrat bio blagoslovljen i da je vodio one koji su ga slušali prema savršenom gospodstvu.« Taj izvještaj je nepotpun jer nam ništa ne govori o tome što je Sokrat radio s onim odlom-

cima u knjigama starih mudraca o kojima nije znao jesu li dobri. Iz drugog izvještaja doznajemo da je Euripid jednom dao Sokratu Heraklitov tekst i potom ga zamolio za mišljenje o tom tekstu. Sokrat je rekao: »Ono što sam razumio veliko je i plemenito; vjerujem da je takvo i ono što nisam razumio, ali bio bi potreban delfski ronac da to pronikne.«

Obrazovanje za savršeno gospodstvo, za ljudsko savršenstvo, humanističko obrazovanje sastoji se od toga podsjećanja na ljudsku izvrsnost, na ljudsku veličinu. Na koji način, kojim sredstvima nas humanističko obrazovanje podsjeća na ljudsku veličinu? Ne možemo preglasiti što bi humanističko obrazovanje trebalo biti. Čuli smo Platonov prijedlog da je obrazovanje u najvišem smislu filozofija. Filozofija je potraga za mudrošću ili potraga za spoznajom najvažnijih, najviših ili najobuhvatnijih stvari; prema Platonu, takva spoznaja je vrlina i sreća. No mudrost je čovjeku nedostupna i stoga će vrlina i sreća uvijek biti nesavršene. Usprkos tome objavljuje da je filozof, koji kao takav nije tek mudar, jedini istinski kralj; proglašava da on u najvišem stupnju posjeduje sve vrline za koje je ljudski um kadar. Iz toga moramo izvući zaključak da ne možemo biti filozofi – da ne možemo steći najviši oblik naobrazbe. Ne smije nas zavarati činjenica da upoznajemo mnoge ljude koji kažu da su filozofi. Naime, oni primjenjuju taj pojam u širokom smislu, koji je možda potreban iz administrativnih razloga. Često žele reći samo da rade na odsjeku za filozofiju. Smiješno je od zaposlenih na odsjeku za filozofiju očekivati da budu filozofi, kao što bi bilo smiješno od zaposlenih na odsjeku za povijest umjetnosti očekivati da budu umjetnici. Ne možemo biti filozofi, ali možemo voljeti filozofiju; možemo pokušavati filozofirati. To filozofiranje uglavnom se sastoji od slušanja razgovora između velikih filozofa, ili, općenitije i opreznije rečeno, između najvećih umova, te stoga od proučavanja velikih knjiga. Najveći umovi koje bismo trebali slušati ni u kojem slučaju nisu samo najveći umovi Zapada. Samo nesretna nužnost sprečava nas da slušamo najveće umove Indije i Kine: ne razumijemo njihove jezike, a ne možemo naučiti sve jezike. Da ponovim, humanističko obrazovanje sastoji se od slušanja razgovora između najvećih umova. No pritom se suočavamo s velikom poteškoćom: taj razgovor ne može se odvijati bez naše pomoći – zapravo, mi moramo ostvariti taj razgovor. Najveći umovi izgovaraju monolog. Njihov monolog moramo pretvoriti u dijalog, njihovo »jedan uz drugoga« u »zajedno«. Najveći umovi monologiziraju čak i kad pišu dijaloge. Pogledamo li Platonove dijaloge, uočavamo da tu nikad nema dijaloga između najvršnjih umova: svi Platonovi dijalozi su dijalozi između superiornog čovjeka i onih koji su mu inferiorni. Platon je očito

držao da se ne može napisati dijalog između dvojice najvršnjih ljudi. Zato moramo učiniti ono što najveći umovi nisu bili kadri. Suočimo se s tom poteškoćom, koja je tako velika da naizgled osuđuje humanističko obrazovanje kao apsurd. Budući da najveći umovi proturječe jedan drugome u najvažnijim pitanjima, prisiljavaju nas da sudimo o njihovim monolozima; ne smijemo uzeti zdravo za gotovo sve što govore. S druge strane, moramo biti svjesni da nismo kompetentni da im sudimo. Neke utješne zablude sprečavaju nas da to spoznamo. Zbog nečega vjerujemo da je naše gledište superiorno, da je više od gledišta najvećih umova – bilo zato što naše gledište pripada našem dobu, a možemo pretpostaviti da je naše doba, budući da je kasnije od doba najvećih umova, superiorno njihovu; ili zato što vjerujemo da su najveći umovi imali pravo sa svojega gledišta, ali ne i da su jednostavno imali pravo, kao što tvrde: znamo da ne može postojati jednostavno istinito gledište nego samo jednostavno istinito formalno gledište, da se formalno gledište sastoji od spoznaje da je svako obuhvatno gledište relativno i ovisno o određenoj perspektivi, ili da su sva obuhvatna gledišta uzajamno isključiva i nijedno ne može biti jednostavno istinito. Te utješne zablude koje skrivaju naše pravo stanje svode se na sljedeće: mi smo, ili bismo mogli biti, mudriji od najmudrijih ljudi iz prošlosti. Stoga nas se navodi da ne igramo ulogu pažljivih i krotkih slušatelja nego svojevrsnih impresarija ili krotitelja lavova. No moramo se suočiti sa svojom teškom situacijom, koju stvara nužnost da pokušavamo biti više nego pažljivi i krotki slušatelji, naimе suci, a nismo kompetentni da budemo suci. Kako mi se čini, uzrok te situacije u tome je što smo izgubili sve autoritativne tradicije u koje smo mogli vjerovati, izgubili smo *nomos* koji nam je pružao autoritativno vodstvo, jer su naši neposredni učitelji i njihovi učitelji vjerovali u mogućnost jednostavno racionalnog društva. Svatko od nas prisiljen je pronalaziti svoju orijentaciju svojim vlastitim snagama, koliko god one bile nedostatne.

Nemamo druge utjehe osim one koja je svojstvena toj djelatnosti. Vidjeli smo da se filozofija mora čuvati od želje da poučava – filozofija može poučavati samo po svojoj vlastitoj prirodi. Ne možemo primijeniti svoje razumijevanje a da povremeno ne razumijemo i nešto važno; i taj čin razumijevanja neka bude praćen svjesnošću o samom razumijevanju – razumijevanjem razumijevanja, *noesis noeseos*, a to je tako uzvišeno, tako čisto, tako plemenito iskustvo da bi ga Aristotel mogao pripisati svojemu Bogu. To iskustvo posve je neovisno o tome je li ono što razumijemo ugodno ili neugodno, lijepo ili ružno. Vodi nas do spoznaje da su sva zla u nekom smislu nužna da bi razumijevanja bilo. Omogućuje

nam da prihvatimo sve zlo koje nas zadesi i koje bi moglo skršiti duh u duhu dobrih građana države Božje. Postajući svjesni dostojanstva uma, shvaćamo istinski temelj dostojanstva čovjeka, a time i dobra u svijetu, bilo da ga poimamo kao stvorenoga ili nestvorenoga, kao čovjekov dom jer je dom ljudskoga uma.

Humanističko obrazovanje, koje se sastoji od trajnog općenja s najvećim umovima, jest vježbanje najvišeg oblika skromnosti, da ne kažemo i poniznosti. To je i vježbanje odvažnosti: ono od nas zahtijeva potpun prekid s bukom, s metežom, s nepromišljenošću, s niskošću sajma taštine intelektualaca, ali i njihovih neprijatelja. Zahtijeva odvažnost sadržanu u odluci da se prihvaćena gledišta smatra tek mišljenjima ili da se prosječna mišljenja smatra ekstremnim mišljenjima za koja je jednako vjerojatno da su pogrešna kao i za najneobičnija ili najmanje popularna mišljenja. Humanističko obrazovanje je oslobađanje od vulgarnosti. Grci su imali prelijepu riječ za »vulgarnost«, nazivali su je *apeirokalia*, manjak iskustva o lijepome. Humanističko obrazovanje pruža nam iskustvo o lijepome.

S engleskoga preveo Goran Vujasinović